

Трубчанінов С.В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ УЯВЛЕНЬ МИКОЛИ ГОГОЛЯ ПРО УКРАЇНУ В ЙОГО ПРАЦЯХ ПОЧАТКУ 1830-х РОКІВ

У статті проаналізовано праці М. Гоголя, які були опубліковані на початку 1830-х років. У той час молодий письменник всерйоз думав про те, щоб присвятити себе викладацькій діяльності. Мрія про посаду професора в Київському університеті виявилася нездійсненою. Деякий час М. Гоголь обіймав посаду ад'юнкта-професора на кафедрі всесвітньої історії Петербурзького університету.

Уперше молодий письменник задумався про значення географії та методи її викладання у школі ще в 1829 році. До цього його підштовхнуло знайомство з одним із ранніх посібників відомого німецького географа К. Ріттера «Шість карт Європи з пояснювальними текстами».

У своїй статті, опублікованій в офіційному часописові Міністерства народної освіти, у номері за лютий 1834 р., М. Гоголь виклав власні роздуми щодо плану викладання всесвітньої історії. Зокрема, він вказав на значення географії у викладанні історії та географічного чинника для історичного процесу. У вересні 1834 року М. Гоголь розпочав читати історію середніх віків для студентів 2-го курсу філологічного відділення. Не всі його лекції були досконалими, проте окремі з них були блискучими, що вражали слухачів ерудицією та майстерністю викладу.

У 1835 році в Санкт-Петербурзі вийшли у світ дві частини збірки творів М. Гоголя «Арабески», які містили тексти окремих лекцій і роздуми молодого викладача про викладання всесвітньої історії та історії середніх віків, Велике переселення народів тощо. Особливий інтерес становить стаття М. Гоголя «Погляд на складання Малоросії». У примітці до неї вказувалося, що цей матеріал спершу готувався як вступ до «Історії Малоросії». Дана стаття вперше була опублікована в часописі Міністерства народної освіти у квітні 1834 року під назвою «Уривок із історії Малоросії. Том I, книга I, глава I». Свою книгу з історії України М. Гоголь планував розпочати з історико-географічної характеристики. Доля України, на думку молодого історика, багато в чому визначалася її географічним становищем.

Викладена в «Погляді на складання Малоросії» гіпотеза про походження українського козацтва була свого роду полемічним виступом М. Гоголя проти концепції походження козаків, яку висунув офіційний російський історіограф М. Карамзін. Зокрема, М. Гоголь відносив витоки козацтва до XIV століття, коли на Дніпрі виникло містечко чи острог Черкаси, яке могло бути засноване вихідцями з Кавказу.

Ключові слова: Микола Гоголь, ад'юнкт, історична географія, «Погляд на складання Малоросії», українське козацтво.

Постановка проблеми. На початку XIX ст., як доводять сучасні європейські дослідники, великий вплив на перетворення географії з античної, статичної й описової на динамічну й актуальну науку мали представники романтизму. Паралельно з відкриттям географічного простору відбувалася також «історизація» суспільства. На тісний взаємозв'язок історії, географії, літератури та філософії в німецькому романтизмі вказує у своїй відомій книзі Ченсі Танг [34]. Проте міждисциплінарні зв'язки в цих сферах не обмежувалися національними кордонами Німеччини.

Так, під впливом поета і географа Вінцентія Поля (1807–1872 рр.) польські географи почали більше приділяти уваги описові ландшафтів [33, с. 7–8]. Очевидно, схожі процеси варто простежити й на українському матеріалі. У цьому контексті великий інтерес становить сторінка інтелектуальної біографії українського і російського письменника Миколи Гоголя, коли той деякий час торував стежу на науково-педагогічній ниві та всерйоз думав про написання історії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти творчості М. Гоголя привертають

увагу багатьох дослідників. Найбільший внесок в історіографію питання, під кутом зору вивчення географічних уявлень письменника, належить доцентіві Вільнюського університету, аташе з питань культури Посольства Литви в Російській Федерації, літературознавцю Інгі Відугіріте, авторів низки статей і монографій [4–6]. У нашому монографічному дослідженні вперше у вітчизняній історіографії комплексно висвітлено тісний взаємозв'язок між історією та географією в університетській освіті у ХІХ – першій третині ХХ ст., проаналізовано історико-географічні уявлення на сторінках посібників і наукових праць професорсько-викладацького складу, зокрема й М. Гоголя [29].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз історико-географічних уявлень про Україну М. Гоголя на початку 1830-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У першій половині ХІХ ст. найбільш відомим популяризатором географічної науки в Європі був Карл Ріттер, якого в 1820 р. запросили обійняти першу у світі спеціальну кафедру географії, засновану в Берлінському університеті. Його лекції відвідували чимало слухачів із Російської імперії, водночас про наукові ідеї К. Ріттера повідомлялося на шпальтах петербурзьких «Бібліографічних листів» Петра Кеппена та «Московського телеграфу» Миколи Польового. У 1828 р. московський історик Михайло Погодін переклав і опублікував невеликий посібник К. Ріттера «Шість карт Європи з пояснювальними текстами», але окремі розділи з нього він розміщував у різних московських часописах ще раніше [28, с. 79–81, 193]. Цей посібник було створено К. Ріттером під час його праці домашнім учителем у Франкфурті-на-Майні в 1806 р. як набір карт, що призначався для шкільних уроків – на допомогу «перевантаженим роботою вчителям» [31, с. 104].

Знайомство з посібником К. Ріттера підштовхнуло в 1829 р. письменника-початківця М. Гоголя до роздумів про значення географії та методик її викладання у школі, зокрема про роботу учнів із географічною картою [4, с. 7, 11–16]. І. Відугіріте вважає, що стаття «Думки про географію» стала для М. Гоголя свого роду «пробою пера» перед створенням українських пейзажів у його безсмертних творах [4, с. 19].

Хоча стаття М. Гоголя «Думки про географію» мала підзаголовок «Для дитячого віку», висловлені в ній ідеї набагато ширші. Так, стосовно залучення історичних свідчень на заняттях з географії і навпаки письменник зазначав: «Історія лише

зрідка повинна осіяти спогадами географічний світ. Минуле має бути надто різюче і хіба відбуватися з чисто географічних причин, щоб викликати його. Але якщо вихованець проходить в цей час й історію, тоді йому необхідно показати область її дії; тоді географія зливається і становить одне тіло з історією» [9, с. 105].

У 1829–1832 рр. молодий М. Гоголь написав свою першу книгу – романтичну збірку повістей «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», яка була опублікована у двох томах (1831, 1832 рр.). Як зазначають літературознавці, ретельно прописаний М. Гоголем у названому циклі український пейзаж – елемент романтичної національної міфології, і численні авторські поетичні картини тут – форми стратегії «писання» української історії, національної «типології», національного світовідчуття. Крім власне «диканьського світу» (хутір біля Диканьки, Сорочинці, Полтава), подається така географія України: Лівобережжя Дніпра, Київ, Переяславська дорога, Кременчук, Ромни, Гадяч, Канів, Черкаси, Галич і Галицька земля, Батурич, Глухів, Шумськ. На межі українського світу знаходяться: «погранична дорога», Польща, Лемберг, Карпати, Лиман, Сиваш, Крим, Чорне море. Свого роду мапою втраченого національного світу є історико-географічний простір повісті «Страшна помста» [23, с. 86–87].

Як відомо, молодий письменник всерйоз бажав присвятити себе викладацькій діяльності та студіям у царині етнографії, історії та літератури. Проте його мрія про посаду професора всесвітньої історії в Університеті св. Володимира, який було урочисто відкрито в Києві в липні 1834 р., виявилася нездійсненою. Більшість біографій М. Гоголя згадують про цей епізод побіжно, хоча він став вирішальним моментом у його житті. На думку професора Гарвардського університету, славіста Едити Бояновської, саме ця невдача (неотримання посади в Києві) відвернула М. Гоголя від повернення в Україну і штовхнула його, урешті-решт, в обійми культури російської метрополії [2, с. 148].

У липні 1834 р. М. Гоголь став ад'юнктом на кафедрі всесвітньої історії Петербурзького університету. Ще тоді, коли претендував на професорську посаду в Києві, він виклав свої роздуми щодо плану викладання всесвітньої історії у статті в лютому номері офіційного органу Міністерства народної освіти [14]. У разі порівняння міркувань історика-початківця з опублікованим у січневому номері того ж часопису текстом вступної лекції М. Погодіна, який обійняв

посаду ординарного професора в Московському університеті [27], побачимо чимало схожого в їхньому підході до викладання історії: з'ясування закономірностей і особливостей історичного розвитку держав і народів, оригінальність суджень, емоційність викладу тощо. Так, М. Гоголь розмірковував над значенням географії у викладанні історії та географічного чинника для історичного розвитку, наголошував, що географія повинна розгадати чимало, без неї незрозумілого в історії. На його думку, розташування і природа різних територій по-різному впливали на народи – одному давали все для розвитку, тоді як інший прирікався до стагнації. Молодий історик також уважав, що форми державного устрою «не зовсім люди встановлюють, але непомітно встановлює і розвиває саме положення землі; що форми його від того священні, і зміна їх неминуче повинна накликати нещастя на народ» [14, с. 191].

У вересні 1834 р. М. Гоголь розпочав читати історію середніх віків для студентів 2-го курсу філологічного відділення. На той час екстраординарний професор російської словесності, та, за сумісництвом, цензор О. Никитенко у своєму щоденнику в січні 1835 р. написав про «пихате, дитяче самолюбство» М. Гоголя, протеже міністра С. Уварова, який так і не довів свій рівень знань і таланту [26, с. 168–170]. Ця негативна оцінка, що повторювалася пізніше в деяких працях, не є об'єктивною. За свідченням колишнього студента М. Іваніцького, не всі лекції М. Гоголя були досконалими, але окремі з них були блискучими і вражали слухачів ерудицією та майстерністю лектора [21, с. 84].

У 1835 р. в Санкт-Петербурзі вийшли у світ дві частини збірки творів М. Гоголя «Арабески» (допущені цензурою в листопаді 1834 р.), з текстами окремих лекцій і роздумами молодого ад'юнкта про викладання всесвітньої історії [11], історії середніх віків [12], Велике переселення народів [10] тощо. Деякі із цього вже друкувалося раніше, в інших статтях відбувався розвиток вже оприлюднених ідей. Так, у праці «Про викладання всесвітньої історії» розвивалися положення статті «Думки про географію» про надзавдання історії та географії – показати світ і події як відображення Божественного Промислу, а також було обрано для їхнього опису одну і ту ж думку, що світ та історія постають як «одне прекрасне ціле» [5, с. 102].

Цікаво, що М. Гоголь, коли розмірковував про значення для історичної науки видатних німецьких учених Августа Людвіга Шльоцера, Герарда

Фрідріха Міллера та Йоганна Готфріда Гердера [15], проігнорував більш популярного на той час професора з Геттінгена, почесного члена Петербурзької Академії наук (з 1826 р.) Арнольда Германа Геєрена (1760–1842 рр.). Так, у 1813 р. попечитель Петербурзького навчального округу, майбутній міністр освіти, граф С. Уваров у спеціальній брошурі щодо викладання історії називав праці А. Геєрена «чудовим творінням» [30, с. 17]. Навіть відомий критик В. Белінський, який у 1841 р. категорично стверджував, що російська література надзвичайно бідна на оригінальні та перекладні історичні твори, уважав найкращими історичними підручниками російською мовою переробку І. Кайдановим давньої і нової історії А. Геєрена [1, с. 487–488].

Відомо також, що в 1835–1836 рр. професор Московського університету М. Погодін опублікував «Лекції за Геєреном про політику, зв'язки і торгівлю головних народів стародавнього світу». Коли він ще працював над рукописом «Лекцій», М. Гоголь намагався відмовити його від цього. У листі М. Погодіну від 2 листопада 1834 р. він писав, що А. Геєрен «далі свого німецького носа і своєї торгівлі нічого не бачить», що політика в нього відірвана від розвитку мистецтв і наук, від людей і життя. Саме тому М. Гоголь уважав, що головну працю історика з Геттінгену не варто навіть перекладати російською, але водночас він допускав звернення до його праць як до джерела. Пізніше письменник усе ж визнав можливість опори на твердження А. Геєрена у своїх роздумах на історичну тематику [19, с. 156–157].

Додамо від себе, що геттінгенський історик активно розробляв також історико-географічну проблематику. Так, у вступі до посібника з історичної географії стародавнього світу А. Геєрен назвав засновником «давньої географії» Ф. Клювера, професора Лейденського університету в Нідерландах у першій чверті XVII ст. А. Геєрен поділив розвиток наукових студій із «давньої географії» на три періоди: 1) 1627–1700 рр.: від Ф. Клювера до Целларіуса (Х. Келлера); 2) 1700–1768 рр.: від Целларіуса до д'Анвіля; 3) від д'Анвіля до Гаттерера і Маннетта [32, с. 41–45].

Але все ж М. Гоголю більше імпонував інший історик з Геттінгену – А.Л. Шльоцер (1735–1809 рр.), якого він уважав «великим зодчим всесвітньої історії» [19, с. 159]. Як відомо, той деякий час працював у Росії – у Петербурзькій академії наук (1761–1767 рр.). Остання велика праця А.Л. Шльоцера – «Нестор. Руські літописи давньослов'янською мовою <...>» у 5-ти томах

(Геттінген, 1802–1809 pp.; російське видання – 1809–1819 pp.), за яку цар Олександр I надав йому дворянство та нагородив орденом св. Володимира IV ступеня. Наукова концепція А.Л. Шльоцера викладена в його праці «Представлення загальної історії» (1772 р.). Завдяки Геттінгенській школі, видатним представником якої був учений, у науковому обігові з'явилися такі поняття, як «всесвітня історія», «загальна історія», «історія людства» та «допоміжні історичні науки» [3, с. 155].

На думку Е. Бояновської, головна проблема М. Гоголя у 1831–1834 pp., не беручи до уваги його літературний успіх, лежала у продовженні кар'єри історика та здобутті професорської посади. Це вимагало від нього вірності уваровській ідеології офіційної народності та запевнення непохитної вірності у світлі його планованого переїзду на університетську посаду до Києва. Однак його історичні тексти часто-густо показують розбіжність між жєстами підтримки офіційної ідеології і точками конфлікту з нею – ця розбіжність найбільше відчутна в гоголівських творах на тему української історії [2, с. 178].

У цьому контексті особливий інтерес для нас становить стаття М. Гоголя «Погляд на складання Малоросії», у примітці до якої зазначалося, що вона спершу готувалася як вступ до «Історії Малоросії» [8, с. 189]. Названа стаття вперше була опублікована в часописі Міністерства народної освіти у квітні 1834 р. під заголовком «Уривок із історії Малоросії. Том I, книга I, глава I» [13].

Відомо, що М. Гоголь ще в 1833 р. зацікавився написанням історії України, про що він повідомляв М. Максимовича, І. Срезневського й О. Пушкіна. Спершу він планував створити «Історію Малоросії» у шести малих або в чотирьох великих томах, «від початку до кінця». Уже на початку 1834 р. в газетах «Північна Бджола» і «Поголос», а також у журналі «Московський Телеграф» було оприлюднено «Оголошення про видання Історії малоросійських козаків» М. Гоголя. Згодом письменник відмовився від колишнього задуму «Історії», але у «Звіті по Санкт-Петербурзькому навчальному округу за 1835 р.» стверджувалося, що М. Гоголь займається розвідкою і розбором для «Історії малоросіян», два томи якої вже готові, проте він зволікає з виданням доти, поки обставини не дозволять йому оглянути багато місць, де відбувалися деякі події [16, с. 88; 17, с. 37–39].

Історичний твір планувалося розпочати з історико-географічної характеристики України. Свій аналіз М. Гоголь почав із XIII ст., коли «сотні дрібних єдиновірних, одноплемінних держав» були

роз'єднані одна з одною. Унаслідок навали кочівників із степів Азії північні й центральні руські князівства на два століття опинилися під монгольським ігом, але це стало початком «нового слов'янського покоління в Південній Росії» [8, с. 189–193]. Спершу, на думку М. Гоголя, перелякані жителі втікали з Півдня в Польщу, Литву та Північну Росію. Коли ж «перший страх минув», розпочався зворотний процес, вихідці з Польщі, Литви, Росії почали селитися в цій землі – «справжній вітчизні Слов'ян, землі древніх Полян, Сіверян, чистих Слов'янських племен». Історик підкреслює, що слов'яни у Великоросії почали змішуватися з фінськими народами, тоді як на Півдні «зберігалися в колишній цілісності з усіма язичницькими повір'ями, дитячими забобонами, піснями, казками, слов'янською міфологією, що так простодушно у них змішалися з Християнством» [8, с. 193–195].

Спершу Гедимін, а потім Ольгерд і Ягайло піднесли роль Литви. Південна Русь, що була під їхньою владою, втратила зв'язок із Північною Руссю. Подальша доля України, на думку М. Гоголя, багато в чому визначалася її географічним становищем. Він підкреслював, що у відкритій для ворожих нападів землі міг утворитися тільки народ войовничий, відчайдушний. Відчайдухи, яким не було чого втрачати, обрали для свого розташування місце поблизу татар і турків. М. Гоголь зазначав: «Цей натовп, розрісшись і збільшившись, склав цілий народ, передавши свій характер і, можна сказати, колорит всій Україні, який зробив чудо – перетворив мирні Слов'янські покоління у войовничі, відомий під іменем Козаків, народ, що є одним із чудових явищ Європейської Історії, яке, може бути, одне стримало спустошливе розлиття двох магометанських народів, що загрожували поглинути Європу» [8, с. 199–203].

Витоки козацтва М. Гоголь відносив до XIV ст., коли на Дніпрі виникло містечко чи острог Черкаси, яке могло бути засноване вихідцями з Кавказу. Незважаючи на те, що до козацтва входили представники різних народів, більшість цього братства, схожого на рицарський орден, становили вихідці з України. Із часом, на думку М. Гоголя, козацькі звичаї поширилися й на інші землі. Оскільки ж населення шукало захисту біля розташування козацтва, інші землі, зокрема й біля Києва, почали пустіти. Неодружені козаки викрадали татарок і одружувалися з ними. М. Гоголь завершив свій нарис таким висновком: «І ось так з'явився народ, який за вірою і місцем про-

живання належав Європі, але між тим за способом життя, звичаями, костюмом абсолютно Азіатський <...>» [8, с. 203–209].

Молодий історик не міг не знати праць М. Карамзіна та його концепції походження козацтва. Офіційний російський історіограф уважав козаків насамперед нащадками тюркських племен торків і берендеїв, які мешкали на берегах Дніпра південніше Києва. Їхні представники, які не захотіли скоритися ні монголам, ні Литві, жили як вільні люди на островах Дніпра та «приманили до себе багатьох росіян», які змішалися з ними, і під іменем козаків склали один народ [22, с. 381–383]. Проте, як було зазначено вище, М. Гоголь дотримувався інших поглядів. Тому не можна не погодитися з літературознавцем Володимиром Денисовим, що викладене в «Погляді на складання Малоросії» бачення походження українського козацтва стало свого роду полемічним виступом М. Гоголя проти концепції походження козаків М. Карамзіна [18].

Важливими джерелами для створення українського історичного пейзажу для М. Гоголя, на думку І. Відугіріте, стала праця Г.Л. де Боплана та його карта. У чорновому варіанті статті «Погляд на складання Малоросії» молодий письменник навіть висловив жаль стосовно того, що історичні події, які могли бути записані в XVII ст., не привернули уваги французьких інженерів, які описали здебільшого географію в її тодішньому вигляді [5, с. 111].

У 1835 р. у збірці «Миргород» було вперше опубліковано безсмертний твір М. Гоголя «Тарас Бульба». Намагаючись зрозуміти історико-географічний контекст «Тараса Бульби», дослідники спантеличені надто «синтетичним» образом історичної України, де XV ст. «те ж саме», що й XVII ст., а лівий берег Дніпра – «те ж саме», що і правий. Як наслідок, вони мають дуже непевні уявлення про історичне життя Правобережжя, яке автор повісті, навпаки, уявляв собі досить реально, а міфологізував – свідомо, розвивав ту систему політичної міфології, що була широко представлена в «Історії Русів» [20, с. 73].

І. Відугіріте зазначає, як у творчій свідомості М. Гоголя поступово формувалася географічний аналог історії України у вигляді образу Степу. Так, у «Страшній помсті», для якої важливі контексти історії та географії, письменник зосередив погляд на західному кордоні України – Карпатських горах, і на її центральній географічній осі – на Дніпрі. В інших повістях «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» є тільки згадки про степи, проте в

окрему пейзажну тему вони не складаються і за значенням не можуть бути поставлені поруч з образами Дніпра або Карпат. Тільки у статтях про Малоросію і в «Тарасі Бульбі» відбувається явне переосмислення М. Гоголем географічних аспектів української історії, і Степ починає функціонувати як вирішальний чинник життя і долі народу, а також як географічний образ [5, с. 159–160].

Історико-географічні уявлення М. Гоголя про Україну, відображені в повісті «Тарас Бульба», добре підпадають під ознаки ментальної мапи – такого способу репрезентації географічних знань людини, який містить інформацію про відносини між об'єктами та їх розташування у просторі. Територіальні уявлення – суб'єктивні, напрацьовуються внаслідок їх активного конструювання особою через контакти із зовнішнім світом, залежать від віку, статі, рівня освіти, соціального статусу, місця проживання, фаху та динаміки життєвого досвіду [25, с. 163]. Як підкреслює історик Ірина Колесник, ментальні мапи територій конструюються «зсередини» і «ззовні». Так, ментальна мапа України/Малоросії етнічних українців, які мешкали в Лівобережній Україні, суттєво відрізнялася від просторових уявлень російських географів, істориків і державних діячів, носіїв імперської свідомості [24, с. 139].

Якщо першу редакцію повісті (1835 р.) «Тарас Бульба» літературознавці вважають проукраїнською, то її другу редакцію (1842 р.) – проросійсько-імперською. На думку Е. Бояновської, у переробленому «Тарасі Бульбі» прославляється цілковито минула, застигла історія – без зв'язку із сучасним. Цей вид козацької минувшини, підтримуваний російським урядом, бажав стерти з національної пам'яті ідею української автономії, яку символізувала козацька доба. М. Гоголь прагне змінити цей символізм, приписати козакам лояльність до російської нації. Він творить цю націю для політичних потреб Російської імперії XIX ст. і на основі близькості православних східних слов'ян, об'єднаних в одну державу з росіянами [2, с. 395–396].

Висновки. Розмірковуючи про «винайдення» Східної Європи в епоху європейського Просвітництва, відомий американський історик і культуролог Ларрі Вульф зауважив, що у XVIII ст. «уява і нанесення на карту зовсім не виключали одне іншого, як фантазія і наука; навпаки, вони були тісно взаємопов'язані» [7, с. 519]. Подібним чином можна сказати також і щодо історико-географічних уявлень молодого М. Гоголя про Україну. Головним джерелом історичних свідчень для

нього була наповнена козацькими міфами «Історія Русів» – політичний маніфест українського патріотизму, вершина національно-політичної думки другої половини XVIII ст. Емоційні історичні пейзажі у творах М. Гоголя змальовані на основі географічних матеріалів, серед яких першочергове місце належить «Опису України»

Г.Л. де Боплана. У своїх творах першої половини 1830-х рр. молодий письменник конструює історико-географічний образ Батьківщини – зелено-золотий океан Степу, що простягнувся до самого Чорного моря, у якому можуть жити тільки мужні люди, сміливці, наділені широтою душі та щедрістю серця.

Список літератури:

1. Белинский В. Руководство к познанию средней истории, сочиненное С. Смарагдовым. *Полное собрание сочинений : в 13 т.* / В. Белинский. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. Т. 5 : Статьи и рецензии. 1841–1844. С. 486–490.
2. Бояновська Е. Микола Гоголь: між українським і російським націоналізмом. Пер. з англ. А. Бондара. Київ : Темпора, 2013. 616 с.
3. Васильев Ю. Начало исторической науки в Европе: тезаурус Августа Людвиг Шлецера. *Знание. Понимание. Умение.* 2015. № 2. С. 152–160. DOI: 10.17805/zpu.2015.2.16.
4. Видугирите И. «Великая и поразительная область географии»: об источниках географических идей Н.В. Гоголя. *Literatūra.* 2009. № 51 (2). С. 7–20.
5. Видугирите И. Географическое воображение: Гоголь. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2015. 296 с.
6. Видугирите И. Гоголь и географическое воображение романтизма. Москва : Новое литературное обозрение, 2019. 320 с.
7. Вульф Л. Изобретая Восточную Европу: Карта цивилизации в сознании эпохи Просвещения. Пер. с англ. И. Федюкина. Москва : Новое литературное обозрение, 2003. 560 с.
8. Гоголь Н. Взгляд на составление Малороссии. *Арабески. Разные сочинения Н. Гоголя.* Санкт-Петербург : Тип. вдовы Плюшар с сыном, 1835 Ч. 1. (далі – *Арабески-I*). С. 189–209.
9. Гоголь Н. Мысли о географии (для детского возраста). *Полное собрание сочинений / Н. Гоголь ; АН СССР, Ин-т рус. литературы (Пушкин. дом).* Москва : Изд-во АН СССР, 1952. Т. 8 : Статьи. С. 98–106.
10. Гоголь Н. О движении народов в конце V в. *Арабески. Разные сочинения Н. Гоголя. Часть вторая.* Санкт-Петербург : Тип. вдовы Плюшар с сыном, 1835 Ч. 2. (далі – *Арабески-II*). С. 175–230.
11. Гоголь Н. О преподавании всеобщей истории. *Арабески-I.* С. 67–95.
12. Гоголь Н. О средних веках. *Арабески-I.* С. 15–40.
13. Гоголь Н. Отрывок из истории Малороссии. Т. I. Кн. I. Гл. I. *Журнал Министерства Народного Просвещения.* 1834. Ч. II. № IV. С. 1–15.
14. Гоголь Н. План преподавания всеобщей истории. *Журнал Министерства Народного Просвещения.* 1834. Ч. I. № II. С. 189–209.
15. Гоголь Н. Шлецер, Миллер и Гердер. *Арабески-II.* С. 11–21.
16. Денисов В. Гоголевский «Взгляд на составление Малороссии». *Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена.* 2008. № 56. С. 88–95.
17. Денисов В. Гоголь в работе над «Историей малороссийских казаков». *Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена.* 2015. № 175. С. 37–45.
18. Денисов В. Полемика с Карамзиным в гоголевской статье «Взгляд на составление Малороссии» (1832). *Известия Волгоградского государственного педагогического университета.* 2008. № 10. С. 176–180.
19. Замыслова Е. Н.В. Гоголь о Шлецере (статья «Шлецер, Миллер и Гердер») в контексте журнальных публикаций 1810–1830 гг. *Вестник Московского университета.* Серия 10 «Журналистика». 2012. № 2. С. 152–166.
20. Звиняцьковський В. Історичне ядро «Миргорода» у світлі жанрово-міфологічних очікувань XVIII – першої третини XIX ст. та документованої історії України. *Гоголезнавчі студії.* Ніжин, 2018. Вип. VII (24). С. 64–100.
21. Иваницкий Н. Гоголь – адъюнкт-профессор. *Гоголь в воспоминаниях современников.* Москва : Гослитиздат, 1952. С. 83–86.
22. Карамзин Н. История Государства Российскаго. Санкт-Петербург : Военн. тип. Главн. штаба Его Имп. Вел., 1817. Т. V. 592 с.
23. Киченко О. Про історичний аспект міфотворчості раннього Гоголя. *Гоголезнавчі студії.* Ніжин, 2017. Вип. VI (23). С. 80–92.
24. Колесник І. Ментальне картографування та професія історика: між раціональним й уявленим. *Український історичний журнал.* 2012. № 5. С. 135–156.

25. Колесник І. Ментальні мапи як інструментарій історика. *Ейдос : альманах теорії та історії історичної науки*. Київ : Інститут історії України, 2013. Вип. 7. С. 159–168.
26. Никитенко А. Дневник : в 3-х т. Москва : Гослитиздат, 1955. Т. 1 : 1826–1857. XLIV, 542 с.
27. Погодин М. О всеобщей истории : лекция г. Погодина при вступлении в должность ординарного профессора в императорском Московском университете. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1834. Ч. I. № I. С. 31–44.
28. Сухова Н. Карл Риттер и географическая наука в России / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники, Ленингр. отд. Ленинград : Наука, 1990. 201 с.
29. Трубчанінов С. Конструювання національного простору: історико-географічні уявлення в українській науковій і суспільно-політичній думці 1830–1930-х рр. : монографія. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2019. 480 с.
30. Уваров С. О преподавании истории относительно к народному воспитанию. Санкт-Петербург : Тип. Ф. Дрехслера, 1813. 28 с.
31. Engelmann G. Carl Ritters “Sechs Karten von Europa”. *Erdkunde*. 1966. Bd. XX. H. 2. S. 104–110. DOI: 10.3112/erdkunde.1966.02.03.
32. Handbuch der alten Erdbeschreibung von J. B. d’Anville ehemaligen ersten Geographen in Frankreich zum Gebrauch seines Atlas Antiquus in zwölf Landkarten verfaßt. T. I : Europa. Neue umgearbeitete Auflage von A.H.L. Heeren, prof. der Philos. zu Göttingen. Nürnberg : A.G. Schneider, 1800. XIV, 386 s.
33. Madurowicz M., Korpysz A. Dlaczego o geografii i literaturze? Słowo wstępne. *Prace i Studia Geograficzne / Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego*. 2019. T. 64.4. S. 7–10.
34. Tang C. The Geographic Imagination of Modernity: Geography, Literature, and Philosophy in German Romanticism. Stanford : Stanford University Press, 2008. 368 p.

Trubchaninov S.V. IMAGE OF MYKOLA HOHOL'S CONCEPTIONS ABOUT UKRAINIAN HISTORICAL GEOGRAPHY IN 1830'S

There is analyzed Mykola Hohol's journalistic and scientific works about history and geography. These papers were published at the beginning of 1830's when young writer seriously thought about teacher's career but his dream about professor's position at Kyivan university turned out impossible. Mykola Hohol hold the position of associate professor at cathedra of World history at the University of St. Petersburg.

First time young writer thought about value of geography and methods of its teaching at school in 1829. He was made do it by experience of studying early Karl Ritter's work “Six maps of Europe with descriptions”.

In his article published in official paper of Ministry of public education at February 1834 Mykola Hohol suggested his plan of teaching of World history. Particularly, he pointed out the role of geographical factors in historical process and importance of geographical knowledge in teaching of history. In September 1834 he started to teach Medieval history for second year students of philological department. Not all of these lectures were perfect but some of them were brilliant.

Two parts of his collected works called “Arabesques” were published at St. Petersburg in 1835. This collection contained some lectures of the author, his thoughts about teaching World and Medieval history, Migration Period etc.

Specific interest is presented by Hohol's article “Image of formation of Malorossiya”. There was pointed out in the note to this article that it had been prepared as introduction to “History of Malorossiya”. This article was published at the first time in April 1834 in journal of Ministry of public education under the title “Passage from history of Malorossiya. Volume I. Part I. Chapter I.” Mykola Hohol planned to start his narrative from description of historical geography of Ukraine. In his opinion, fate of this country was linked with its geographical position.

Hypothesis of Ukrainian Cossacks origin suggested in “Image of formation of Malorossiya” was a polemical performance against Karamzin's conceptions. Especially, Hohol considered that history of Cossacks had started at XIV century when natives of Caucasus had founded city of Cherkasy near the river Dnipro.

Key words: Mykola Hohol, associate professor, historical geography, “Image of formation of Malorossiya”, Ukrainian Cossacks.